

Н. Aharkova

**"THE STEPPE DONETSK": AESTHETIC PECULIARITIES OF THE ARCHETYPE
(AT THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF REGIONAL CULTURAL IDENTITY)**

The aesthetic features of the folklore and artistic interpretations "Steppe" are examined in this article as important regional cultural archetype in the context of the historical becoming and modification of the appearance of Donbas and also in the conditions of modern crisis of cultural identity. It is shown, how motive of Steppe purchased the value of kernel of appearance of region during a few historical waves of collective mythocreative and basis of poetic reflection.

Key words: regional cultural identity, cultural image of Donbas, cultural archetype "Steppe", aesthetic of nature, aesthetic perception.

© Г. Азаркова

Надійшла до редакції 12.07.2010

УДК 167/168

**ОСВІТНЬО–ВИХОВНА МАТРИЦЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ****АНДРІЙ МАТВІЙЧУК,**

*кандидат філософських наук, завідувач кафедри теорії, історії держави
і права та філософії Міжнародного економіко-гуманітарного університету
ім. академіка Степана Дем'янука, м. Рівне*

Стаття присвячена питанням становлення проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання. На думку автора, таке завдання можливо вирішити за допомогою нової дисципліни - екологічної деонтології. У статті окреслені об'єкт та предмет екологічної деонтології, цілі та завдання цієї нової дисципліни. Особливо приділяється увага способам формування екологічної культури сучасної особистості.

Ключові слова: екологічна деонтологія, екологічне знання, екологічна освіта, глобальні проблеми, трансформація свідомості.

Постановка проблеми. В одному з попередніх номерів журналу "Схід" нами було представлено нову наукову дисципліну - екологічну деонтологію [12]. Зокрема, було відзначено, що екологічна деонтологія розглядається нами як засіб визначення та формування стандартів нових гармонійних відносин із Природою. При цьому серед перспективних завдань екологічної деонтології були виділені такі: по-перше, формування нової системи морально-етичних норм та принципів, необхідних людині для вирішення найактуальніших проблем сучасності, зокрема екологічних; по-друге, формування системи еколого-деонтологічних знань щодо морального змісту особистості ХХІ сторіччя, зробити ці знання неодмінним елементом особистої культури, базою для подальшого формування екологізованої свідомості особи, що відповідатиме загальнолюдським гуманістичним ідеалам.

У контексті нашого дослідження (що полягає в завданні здійснити філософсько-методологічне обґрунту-

вання екологічної деонтології) ми цього разу ставимо собі за мету окреслити потенціал дисципліни в плані становлення проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання. Особливо маємо приділити увагу способам формування екологічної культури сучасної особи.

Дозволимо собі відзначити, що концепція екологічної деонтології має авторський характер. Разом із тим, **теоретичну основу** нашої роботи щодо розкриття вихідних положень деонтології як дисципліни етичного порядку становлять погляди І. Бенґама [1] та І. Канта [6]. Своєю чергою для розуміння окремих аспектів професійної деонтології як спеціальної галузі етичного знання ми використали праці таких учених, як Б. Петровський, І. Макшанов, С. Сливка та О. Шмоткін [4; 10; 15; 19]. Водночас надзвичайної ваги щодо усвідомлення принципових моментів сучасної екологічної проблематики мають для нас праці таких авторів, як Х. Сколімовський, А. Швейцер, Г. Сімкін, М. Кисельов,

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.

В. Крисаченко, С. Грабовський, К. Зарубицький, Т. Гардашук та ін. [21; 16; 8; 3]. Важливими також для нас є аксіологічні дослідження проблем формування морально-ціннісного змісту особистості. Тут варто згадати праці С. Шлекіна, М. Кагана, Х. Вегаса, Ю. Пелеха [18; 5; 2; 13]. Теоретичні положення та ідеї, висунуті вищевказаними науковцями, та власні міркування на тему екологічних проблем дозволили нам сформулювати авторську концепцію "екологічної деонтології".

Виклад основного матеріалу. У ситуації, коли людство зіштовхнулося із системною планетарною кризою - у сферах економічній, політичній, соціально-культурній та екологічній, постає завдання переглянути зміст регулятивного світу, створеного людиною [14], та визначити нові орієнтири (передусім морально-ціннісні) для вирішення всього спектра глобальних проблем сучасності. Тут ми спираємося на тезу В. Шкоди, що "світ цінностей є світ належного. Цінності заохочують змінювати буття. Вони є джерелом активного ставлення до реальності; належне краще за наявне - такий зміст цінності" [17, с. 15]. Зрештою, про цінності як потужний мотиватор поведінки людини говорив ще І. Кант, що згодом спонукало до їх спеціального вивчення та зумовило виокремлення аксіології як самостійної філософської дисципліни [20, с. 9].

Отже, проголошення цінностями гармонії між людиною та природою, збереження життя в усіх його формах, забезпечення екологічної стабільності, безперечно, вимагає змін у світогляді сучасної людини, тобто нового ціннісного наповнення та нових загальноприйнятих дієвих, екологічних за змістом стандартів поведінки людини з довкіллям та в довкіллі. Засобом практичної трансформації світогляду людини, на нашу думку, може стати екологічна деонтологія - дисципліна філософського порядку, що спирається на екологічне та етичне знання і, таким чином, має можливість раціонально-критичного та морально-аксіологічного осягнення тих проблемних ситуацій, що несуть загрози самому факту людського існування. З іншого боку, екологічна деонтологія напрацьовуватиме систему норм, що ґрунтуватимуться на незаперечних цінностях життя та здоров'я людини, а також збереження здоров'я довкілля як неодмінної умови нормального існування людства.

Щодо філософсько-методологічного наповнення концепції екологічної деонтології, то воно визначається, по-перше, *об'єктом* її дослідження - це система, що виражається відношенням "Людина - Природа"; по-друге, *предметним полем* екологічної деонтології - це передусім зміст практики людини в природному середовищі та зміст особистісних якостей людини, яка цю практику здійснює; нарешті, *завданнями*, які, на нашу думку, є принциповими для екологічної деонтології - це розширення практики застосування екологічного знання, зокрема формування системи екологічних імперативів на ґрунті такого знання, та формування моделі нової екологічно визначеної особистості.

Водночас, як ми вже наголошували [12], екологічну деонтологію ми розглядаємо як дисципліну, яка повинна мати теоретичну та навчальну форми. У рамках теорії екодеонтології власне й відбуватиметься формування та осмислення нової системи морально-етичних та екологічних принципів і правил, необхідних для гармонізації відношення "Людина - Природа". При цьому екологічна деонтологія спиратиметься на потужний фундамент екологічного та етичного знання. Ці ж га-

лузі становитимуть основу розбудови навчально-виховної компоненти екодеонтології.

Тут слід зауважити, що екологічне знання ми розглядаємо як складну систему наукового екологічного знання та повсякденно-практичного екологічного знання (досвіду). Очевидно, що перший тип знання формується внаслідок спеціальної наукової діяльності в екологічному дискурсі. Натомість другий тип - повсякденно-практичне екологічне знання є результатом накопичення в практичній діяльності людини досвіду, спостережень, виробничих навичок, загальних уявлень про світ. Найбільш інтенсивно формування повсякденно-практичного екологічного знання відбувається в рамках спеціально організованого виховного та навчального процесу. Отже, маючи на меті екологізацію практики людської життєдіяльності, ми повинні створити потужну систему проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання. У такий спосіб ми зможемо сформувати ту своєрідну освітньо-виховну матрицю (просякнуту екологічним духом та ідеями), на якій формуватиметься екологічно зорієнтований професіонал. Ця екологізована матриця має бути зіткана як із сукупності теоретичних знань про довкілля, так і з різних форм ненаукового (так би мовити, неявного) екологічного знання.

Теоретичні знання про довкілля, тобто наукове екологічне знання, ми здобуємо за допомогою комплексу взаємопов'язаних наукових дисциплін та напрямів: від спеціальних екологічних дисциплін (наприклад, екологія тварин, екологія рослин, екологія моря, суходолу, біогеоценологія та екологія людини) до загальних екологій, які відображають тенденції об'єднання в єдину концепцію всього розмаїття фундаментального відношення "Людина - Природа" (глобальна екологія, економічна екологія або екологія, екологія суспільства, соціальна екологія) [7, с. 47-52]. Щодо форм ненаукового (так би мовити, неявного) екологічного знання, то цей феномен досі не є докладно вивченим та описаним, утім, нами було виділено такі його види: 1) неявне традиційне екологічне знання; 2) передумовне екологічне знання; 3) особистісне екологічне знання; 4) емоційне екологічне знання [11, с. 24]. Разом із тим, поділ екологічного знання на наукову та ненаукову складові має умовний характер і покликаний забезпечити повноту наших уявлень про феномен екознання, а з іншого боку, має бути врахований при створенні системи проблемно-орієнтованої екологічної освіти. Тобто екологічну деонтологію ми розглядаємо як дисципліну, покликану зробити контент екологічного знання загальнодоступним, зрозумілим і таким, що переживається особистістю. Але водночас екодеонтологія має показати й переконати в тому, яких правил необхідно дотримуватися у контексті відношення "Людина - Природа". Таким чином, екологічна деонтологія має органічно поєднувати дескриптивний та нормативний виміри.

Також ми не повинні забувати, що творення нової особистості та її свідомості передусім є внутрішнім завданням самої людини. Отже, за допомогою екологічної деонтології ми можемо запропонувати нашому сучаснику один із варіантів практики внутрішнього самотворення. Іншими словами, однією з головних цілей активної розробки деонтологічної компоненти екологічного знання є отримання в добу глобальних криз засобів стимуляції процесів особистісного осмислення тих чи інших проблем людського існування та соціаль-

них відносин у гуманістичному та екологічному контексті. Гадаємо, таке осмислення поточної ситуації змусить кожну людину збагнути істину - наше буття невіддільне від загального буття. Якщо перефразувати відомі тези Фіхте, то досвід останніх десятиліть із болючою очевидністю доводить, що все таки не-Я є передумовою Я. Тобто Я залежне від довкілля і, напевно, багато в чому ним зумовлене. Утім, зв'язок між Я і не-Я взаємообернений, тому на кожній особистості лежить відповідальність за зміст і характер відношення "Людина - Природа". Змінюючи себе, а радше сказати, переглядаючи свій світогляд, принципи та цінності, що його наповнюють - зміст власного Я, ми маємо унікальну можливість удосконалити свої відносини із довкіллям.

Варто наголосити, що з наведеної нами вище структури екологічного знання в принципі впливає ціннісне ставлення до нього людини. І в цьому є значний позитив, адже, як твердить сучасний австрійський філософ та психолог А. Ленггле, для людини не існує те, що не може бути пережитим як цінність [9, с. 5], а найвищою цінністю для людини є Життя. Отже, маємо право стверджувати, що, оскільки квінтесенцією призначення екологічного знання є збереження Життя в усіх його формах, людина приречена на ціннісне сприйняття екознання, бо його постулати є запорукою життя людини в гармонійному світі. Між тим, саме ціннісне сприйняття сприяє трансформації будь-якого знання у внутрішнє переконання. Ця ідея може бути покладена в основу екологічної деонтології, завданням якої, як було вказано вище, є формування екологічної за змістом поведінки на підставі екологічних знань та принципів екологічної моралі, що набувають форми переконання.

Тут ми знову ж таки виходимо на необхідність особистісного зусилля в плані формування моральних переконань - у нашому випадку екологічних за змістом. Утім, це абсолютно логічно, адже, як відзначає сучасний іспанський дослідник Вегас Хосе Марія, моральні цінності завжди особистісні, бо лише особистості можуть бути їх носіями. Водночас моральні цінності є головними та необхідними умовами існування людини, а справжня моральність - це винятково внутрішній вільний вибір [2, с. 102]. Як же людину спонукати до вибору на користь екологічних моральних цінностей?

Як мінімум, до цього підштовхує саме життя (наприклад, нафтова катастрофа у Мексиканській затоці наочно продемонструвала, що речі, які робляться з нехтуванням екологічними принципами, підходами та цінностями, зрештою призводять до непоправних утрат - у тому числі матеріальних). Ми переконані, що цьому має більшою мірою сприяти система проблемно-орієнтованої екологічної освіти, яка може бути реалізована в рамках екологічної деонтології.

У цьому контексті доволі цікавою виглядає схема формування гармонійної моральної особистості вчителя, запропонована українським науковцем Ю. Пелехом [13, с. 280-282]. Її вихідним положенням є те, що розвиток особистості - це процес становлення та формування особи під впливом сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників (керованих та некерованих, усвідомлюваних та неусвідомлюваних), серед яких визначальну роль відіграють цілеспрямоване навчання та виховання (зокрема, самонавчання та самовиховання).

Таким чином, формування екологічно зорієтова-

ної особистості повинно передбачати чітку, продуману, логічно побудовану систему навчання та виховання. При цьому, за Ю. Пелехом, така система має передбачати два рівні - зовнішній та внутрішній.

Зовнішній рівень, на нашу думку, має складатися із сукупності навчальних та виховних методик, які сприяють максимальному залученню особистості до ознайомлення: 1) з екологічною проблематикою, основними поняттями та законами екології, екологічними принципами використання природних ресурсів та охорони природи, основами раціонального природокористування; 2) з нормативною екологічною етикою як системою прийнятих та заохочуваних екологами (науковцями та практиками) приписів та стереотипів (моделей) поведінки у певній професійній сфері; 3) із системою законів та категорій, які постають в екологічному контексті в певній професійній сфері, основами екологічного права й професійної відповідальності, елементами екозахисної техніки й технологій.

Внутрішній рівень формування екологічно зорієнтованої особистості - самонавчання та самовиховання - передбачає, на нашу думку, створення передумов для заохочення та здійснення особистістю внутрішньої інтелектуальної та емоційної діяльності, зміст якої полягатиме: 1) у самостійному осмисленні екологічного досвіду всього людства та свого особистого (у тому числі професійного - наявного чи потенційно можливого), виробленні власних екологічних знань та принципів екологічної моралі; 2) у переживанні та сприйнятті екологічних знань та екологічної практики з подальшим формуванням внутрішніх екологічних імперативів (у тому числі для професійної діяльності); 3) у внутрішньому емоційному осягненні сутності відношення "Людина - Природа".

Інтегральна взаємодія двох означених вище рівнів відкриває шлях до формування екологічно зорієнтованої особистості. Водночас створення такої системи проблемно-орієнтованої екологічної освіти сприятиме підвищенню загальної екологічної культури та формуванню особистісної готовності діяти, керуючись новими екологізованими стандартами поведінки, заохочуватиме втілювати власні морально-етичні та екологічні принципи в повсякденній та професійній діяльності.

Висновок

Проблемний зміст сучасної екологічної ситуації вимагає формування в людини мотивацій свідомого вибору на користь екологічно зважених рішень, виникнення та утвердження екологічного імперативу поведінки. Вважаємо, що екологічна деонтологія може стати тією науковою галуззю, яка, спираючись на масив екологічного та етичного знання, формуватиме екологічно зорієнтовану особистість, що у своїй екологічній практиці спиратиметься на відповідну систему екологічно визначених принципів, норм та правил. При цьому екологічна деонтологія за своїм змістом та призначенням відповідає аксіологічним вимогам до сучасної пізнавальної діяльності та сприятиме позитивним (з екологічної точки зору) світоглядним трансформаціям людини.

Окремо маємо відзначити, що особливим та специфічним проблемним блоком до предмету екологічної деонтології входять питання проблемно-орієнтованої екологічної освіти, поширення позитивного еколо-

гчного досвіду, створення екологічних деонтологічних вимог для окремих видів виробничої діяльності людини. На наше переконання, сьогодні підготовка будь-якого спеціаліста повинна супроводжуватися потужною екологічною освітою. При цьому екологічна деонтологія надає можливість не просто знайомитися екологічною проблематикою, основними поняттями та законами екології, а сформуванню в людини навички самостійного осмислення екологічного досвіду (усього людства та свого особистого), формувати ціннісне ставлення до екологічних знань із подальшим формуванням внутрішніх екологічних імперативів (у тому числі для професійної діяльності).

Таким чином, у максимально загальному вигляді предметом екологічної деонтології є складноорганізована система з екологічної теорії, екологічної практики (досвіду) та системи спеціальних моральних вимог, що складають основу екологічно виправданої поведінки особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бентам / В. С. Ермаков // Справочник по истории философии: хронологический, персонифицированный / В. С. Ермаков. - СПб. : Союз, 2003. - С. 133-134.
2. Вегас Х. М. Ценности и воспитание. Критика нравственного релятивизма / Х. М. Вегас. - СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та ; Изд-во Рус. христ. гуманит. акад., 2007. - 225 с.
3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму : [монографія] / Т. В. Гардашук ; НАН України. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. - К. : Парапан, 2005. - 196 с.
4. Деонтология в медицине : в 2 т. / [под ред. Б. В. Петровского] ; АМН СССР. - М. : Медицина, 1988. - Т. 1. Общая деонтология. - 352 с.
5. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган ; Акад. гуманитар. наук, СПб. гос. ун-т. - СПб. : Петрополис, 1997. - 205 с.
6. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант // Сочинения в шести томах. - М. : Мысль, 1965. - Т. 4. - Ч. 1. - С. 211-310.
7. Киселев Н. Н. Мировоззрение и экология / Н. Н. Киселев ; АН УССР. Ин-т философии ; отв. ред. А. Я. Мороз. - К. : Наук. думка, 1990. - 216 с.
8. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси : [монографія] / Кисельов М. М., Гардашук Т. В., Грабовський С. І., Зарубицький К. Є. та ін. - К. : Видавець ПАРАПАН, 2009. - 284 с.
9. Лэнгле А. Введение в экзистенциально-аналитическую теорию эмоций: прикосновение к ценности / А. Лэнгле // Вопросы психологии. - 2004. - № 4. - С. 3-21.
10. Макшанов И. Я. Врачебная деонтология / И. Я. Макшанов. - Минск : Вышэйш. шк., 1998. - 159 с.
11. Матвійчук А. В. Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки : [монографія] / А. В. Матвійчук. - Рівне : Ліста-М, 2002. - 147 с.; Моисеев Н. Н. Мир XXI века и христианская традиция / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. - 1993. - № 8. - С. 3-14.
12. Матвійчук А. В. Принципи екологічної деонтології як засобу формування екологічного імперативу поведінки сучасної людини / А. В. Матвійчук // Схід. - 2010. - № 1 (101). - С. 95-98.
13. Пелех Ю. В. Ціннісно-смысловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : [монографія] / Ю. В. Пелех ; за ред. М. Б. Євтуха. - Рівне : Тетіс, 2009. - 400 с.
14. Ракитов А. И. Регулятивный мир: знание и общество, основанное на знаниях / А. И. Ракитов // Вопросы философии. - 2005. - № 3. - С. 82-94.
15. Сливка С. С. Правнича деонтологія / С. С. Сливка. - К. : Атіка, 1999. - 328 с.
16. Швейцер А. Благоговение перед жизнью как основа этического миро- и жизнеутверждения. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности / А. Швейцер ; [пер. с англ. и франц. ; сост.: Л. И. Василенко, В. Е. Ермолаева]. - М. : Прогресс, 1990. - С. 328-350.
17. Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. - Харків : Фолю, 1997. - 223 с.
18. Шлекин С. И. Диалектика, прогресс, гуманизм : (проблемы совершенствования обществ. отношений) / С. И. Шлекин. - М. : МИИТ, 1998. - Ч. 2. - 106 с.
19. Шмоткін О. В. Юридична деонтологія / О. В. Шмоткін. - К. : МНТУ, 1995. - 320 с.
20. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. - Кемерово : Кузбассвузиздат, 2000. - 204 с.
21. Skolimowski H. Eco-Ethics and World Ethics / H. Skolimowski. - New-Delhi : Dr. Skolimowski International Center for Eco-Philosophy, 1995. - 32 p.

A. Matvijchuk

EDUCATIONALLY EDUCATE MATRIX OF ECOLOGICAL DEONTOLOGY

The article is devoted the questions of becoming of the problem-oriented education on the base of ecological knowledge. An author considers that new discipline will be instrumental in distribution of ecological education and culture - ecological deontology. Attention to the methods of forming of ecological culture of modern person is separately spared.

Key words: ecological deontology, ecological knowledge, ecological education, global problems, transformation of consciousness.

© А. Матвійчук

Надійшла до редакції 08.07.2010